

Key words: the crimes in the sphere of economic activity, the infrastructure of crimes, the criminal technologies.

Надійшла до редакції 27.04.2013 р.

УДК 343.3

С. В. Гринчак,
*канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 143 КК УКРАЇНИ

У статті досліджуються форми описування діянь, передбачених ст. 143 КК України, які дають підстави для моделювання чотирьох самостійних складів злочинів. Обґрунтовується існування загальної і спеціальної норм у цій статті КК.

Ключові слова: склад злочину, конкуренція загальної і спеціальної норм, трансплантація, насильницьке донорство, органи або тканини людини.

Єдиною й достатньою підставою кримінальної відповідальності є склад злочину, тобто сукупність усіх об'єктивних і суб'єктивних ознак (елементів), що визначають суспільно небезпечне діяння як злочинне [Див.: 10, с. 8; 11, с. 485; 12, с. 6; 19, с. 43; 21, с. 16]. Конкретні склади злочинів передбачені законом про кримінальну відповідальність. У диспозиціях статей Особливої частини КК України описуються ознаки, що їх індивідуалізують, відрізняють один склад злочину від іншого [3, с. 48, 49]. Враховуючи, що ст. 143 КК містить 5 частин, з метою дослідження проблеми

кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини попередньо з'ясуємо, скільки окремих складів злочинів передбачено цією статтею.

Деякі питання конструкції ст. 143 КК України розглянуті у працях П. П. Андрушка, В. О. Глушкова, М. Й. Коржанського, Н. Є. Акрилової, М. І. Хавронюка, Г. В. Чеботарьової та інших науковців [Див.: 6, с. 182; 8, с. 43, 44; 14, с. 294-297; 15, с. 101-104; 16, с. 355-358; 22, с. 75]. Водночас наявні публікації не дозволяють вважати вказану проблему остаточно

вичерпаною в науці кримінального права. Отже, метою запропонованої статті є дослідження форм описування діянь, передбачених ст. 143 КК, встановлення їх співвідношення, взаємозв'язку і взаємозалежності і сформулювання відповідних висновків.

Беручи до уваги, що в науковій юридичній літературі з приводу визначення кількості окремих складів злочинів, передбачених ст. 143 КК України, одностайної думки не існує, доцільно проаналізувати основні підходи до вирішення цього питання.

Так, М. І. Хавронюк і В. В. Балабко зазначають, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 143 КК, може виявлятися у 4-х формах і розглядають незаконну трансплантацію як один (єдиний) злочин з різними формами об'єктивної сторони [Див.: 2, с. 91; 16, с. 356].

Н. Є. Крилова вважає, що ст. 143 КК фактично містить 3 самостійні склади злочинів: (а) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, (б) незаконна торгівля ними і (в) участь у транснаціональних організаціях, які займаються незаконною діяльністю з трансплантації органів або тканин людини [8, с. 43, 44].

На думку В. О. Глушкова, ст. 143 КК передбачає 3 окремих склади злочинів: (а) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1), (б) вилучення в людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2) і (в) незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4) [15, с. 101-104]. Схожу позицію займають також М. Й. Коржанський [6, с. 182] та О. О. Юхно [23, с. 162].

З нашого погляду, вирішення питання про те, зазначена стаття кримінального кодексу передбачає один склад злочину, чи їх сукупність, залежить від того, наскільки суттєвими є відмінності між різними видами злочинної поведінки. Як правильно зазначав В. М. Кудрявцев [9, с. 82], якщо такі відмінності слабкі, йдеться про один склад злочину, і, навпаки, мають місце кілька складів злочинів, якщо: а) 2 різновиди злочинної поведінки передбачено різними статтями КК; б) декілька різновидів злочинних діянь передбачено в одній статті КК, але вони різняться між собою безпосереднім об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом або формою вини (а тим більше кількома із цих ознак одночасно); в) декілька різновидів злочинних діянь пере-

дбачено в одній статті КК, але різняться вони між собою лише ознаками об'єктивної сторони й/або предмета злочину, хоча відмінності ці суттєві (наприклад, різні способи діяння, наслідки тощо).

Більш переконливою видається точка зору П. П. Андрушка й Г. В. Чеботарьової [Див.: 14, с. 294; 22, с. 75], згідно з якою форми описування діянь, передбачених у ст. 143 КК, дають підстави для моделювання 4-х самостійних складів злочинів: (1) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК); (2) вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК); (3) незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143 КК); (4) участь у транснаціональних організаціях, що займаються діяльністю, передбаченою частинами 2, 3 або 4 ст. 143 (ч. 5 ст. 143 КК). Їх висновок зумовлено тим, що наведені склади злочинів суттєво відрізняються один від одного об'єктивними й суб'єктивними ознаками.

Крім самостійних складів злочинів ст. 143 КК містить 2 кваліфікуючі ознаки: (а) вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів

або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 3), і (б) вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного (ч. 3), а також одну особливо кваліфікуючу ознаку – дії, передбачені частинами 2, 3 або 4 ст. 143 КК, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 5).

Подальше повноцінне осмислення розглядуваної статті неможливе без аналізу окремих положень, що стосуються співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 143 КК, відмежування їх від суміжних складів і кваліфікації незаконної трансплантації за сукупністю з іншими злочинами, передбаченими Особливою частиною КК України.

У першу чергу важливим є питання співвідношення порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 КК) й вилучення в неї шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК), на яке в науковців одностайної відповіді немає.

Як попередньо зазначалося, частини 1 і 2 ст. 143 КК міс-

тять окремі склади злочинів, бо різновиди злочинних діянь, які ними передбачені, різняться між собою об'єктивною й суб'єктивною стороною, а також суб'єктом цих злочинів [7, с. 99-102]. Головна ж відмінність ч. 1 від ч. 2 ст. 143 КК полягає саме в об'єктивній стороні останніх. Це пояснюється тим, що диспозиції зазначених частин ст. 143 КК (які і більшість диспозицій інших норм) становлять собою сукупність ознак, які характеризують об'єктивну сторону злочину, і специфіка кожного складу злочину знаходить своє вираження саме в об'єктивній стороні, де найчастіше проходить межа, що відділяє один злочин від іншого, злочинне діяння від незлочинного [21, с. 16].

Однак, незважаючи на те, що частинами 1 та 2 досліджуваної статті передбачено самостійні склади злочинів, вони мають і багато спільних рис. Указані диспозиції з різним ступенем узагальнення і з різною повнотою мають ознаки одного й того ж злочину. Отже, як за обсягом, так і за змістом ці норми частково співпадають [9, с. 211], між ними існує тісний зв'язок і залежність.

Перш за все основна спорідненість розглядуваних норм вбачається в тому, що вони охороняють одні й ті ж сус-

пільні відносини, а саме ті, що забезпечують життя і здоров'я особи у сфері трансплантації органів або тканин людини. Адже не викликає сумніву той факт, що будь-яке протиправне вилучення анатомічних сегментів у людини заподіює шкоду її здоров'ю або навіть життю. Єдина відмінність ч. 2 ст. 143 від ч. 1 ст. 143 полягає в тому, що ч. 2 не охороняються суспільні відносини, що забезпечують тілесну недоторканність померлої особи. Тотожним у цих складах також є предмет злочину – органи або тканини людини. Різницю щодо предмета злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК, становить те, що йдеться про органи або тканини лише живого донора.

Таким чином, враховуючи, що будь-яке вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин завжди є одним з видів порушення встановленого законом порядку трансплантації її органів чи тканин, можна стверджувати, що співвідношення частин 1 і 2 ст. 143 КК України становить собою конкуренцію загальної і спеціальної норм, де одна з них (загальна) охоплює окреслене коло діянь, а друга (спеціальна) – частину цього кола, тобто окремі різновиди останніх [8, с. 44], передбачених загальною нормою [13,

с. 109]. Співвідношення вказаних норм можна пояснити за допомогою так званих логічних кіл, які свого часу використував В. М. Кудрявцев [9, с. 212], де загальна норма (порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини – ч. 1 ст. 143 КК) містить спеціальну норму (вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації – ч. 2 ст. 143 КК). У цьому разі спеціальна норма [13, с. 112] перебуває стосовно загальної в логічному підпорядкуванні.

Для вирішення питання кваліфікації суспільно небезпечного діяння при конкуренції частин 1 і 2 ст. 143 КК потрібно застосовувати загальноновизнаний у доктрині кримінального права принцип дії спеціальної норми [Див.: 1, с. 44; 4, 140, 141; 5, с. 16; 6, с. 72], яка більшою мірою відбиває специфіку, особливості цього злочинного діяння. Кваліфікація злочину за сукупністю частин 1 і 2 ст. 143 КК можлива лише за умови, якщо винна особа разом з порушенням вільного волевиявлення донора шляхом застосування до нього примушування чи обману вчиняє додатково й інше порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

Конкуренцію загальної і

спеціальної норм важливо відрізняти від співвідношення суміжних складів злочинів, які різняться між собою однією або кількома ознаками. Прикладом такого співвідношення є ч. 2 ст. 143 КК (вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації) й ч. 1 ст. 144 КК (насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора). Незаконне вилучення органів чи тканин людини й насильницьке донорство відрізняються одне від одного лише предметом злочину: у першому випадку це органи або тканини, у другому це кров людини. На спорідненість названих складів указує той факт, що в перебігу прийняття у 2001 р. Верховною Радою України Кримінального кодексу, при обговоренні його змісту надійшла пропозиція включити до ч. 2 ст. 143 насильницьке донорство як один із складів злочину, доповнивши її диспозицію словами «або насильницьке чи шляхом обману вилучення крові у людини» [20, с. 61]. Пропозиція (на нашу думку, обґрунтовано) була відхилена, бо, незважаючи на значну схожість незаконного вилучення органів чи тканин людини й насильницького донорства, кримінальна відповідальність за це повинна

передбачатись окремими статтями КК, що зумовлено різними предметами цих злочинів (за ч. 2 ст. 143 предметом злочину є органи або тканини донора, за ст. 144 – його кров) і відмінним за своєю сутністю нормативно-правовим регулюванням порядку вилучення органів або тканин людини (Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» [18]) і порядку вилучення крові (Закон України

«Про донорство крові та її компонентів» [17]).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що існування загальної і спеціальної норм у ст. 143 КК України є доцільним і обґрунтованим. Це дає змогу повніше забезпечувати належну охорону прав та свобод донора і реципієнта під загрозою покарання, що є адекватним відображенням суспільної небезпечності подібних посягань.

Список літератури: 1. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины: моногр. / М. И. Бажанов. – Х.: Право, 2000. – 128 с. 2. Балабко В. В. Вчинення злочинів медичними працівниками у сфері трансплантації: окремі питання / В. В. Балабко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 2 (100). – С. 90-97. 3. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика: моногр. / Л. Д. Гаухман. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с. 4. Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: моногр. / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін / за заг. ред. В. І. Тютюгіна – Х.: Изд-во ФИНН, 2008. – 336 с. 5. Иногамова-Хегай Л. В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений: учеб. пособие / Л. В. Иногамова-Хегай. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 169 с. 6. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2002. – 640 с. 7. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар. / У 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., доп.] – Т. 2: Особл. ч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 1040 с. 8. Крылова Н. Е. Уголовная ответственность за принуждение к донорству органов и тканей человека по законодательству России и Украины / Н. Е. Крылова // Вестн. Моск. ун-та. – Сер: Право. – 2004. – № 5. – С. 39-51. 9. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений: моногр. / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрист, 2001. – 364 с. 10. Кудрявцев В. Н. Понятие состава преступления / В. Н. Кудрявцев // Энциклопедия уголовного права. – СПб.: Изд. В. Б. Малинина, 2005. – Т. 4: Состав преступления. – С. 3-86. 11. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 834 с. 12. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления: моногр. / В. Б. Малинин, А. В. Парфенов. – СПб.: Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 310 с. 13. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: моногр. / О. К. Марін. – К.: Атіка, 2003. – 224 с. 14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [За станом зак-ва і пост. Пленуму Верховного Суду України на 1 груд. 2001 р.] / за ред. С. С. Яценка. – К.: А. С. К., 2002. – 936 с. 15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [У 2-х ч. – Ч. 2: Особл. ч.] / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін. – К.: Форум, 2001. – 944 с. 16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., перероб. та доп.]. – К.: Юрид. думка, 2012. – 1316 с. 17. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23.06.1995 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 23. – Ст. 183. 18. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16.07.1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377. 19. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам: моногр. / А. И. Рарог. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 304 с. 20. Сапронов О. В. Кримінальна відповідальність за насильницьке до-

норство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сапронов Олександр Вікторович. – К., 2005. – 193 с. **21.** *Трайнин А. Н.* Избранные труды / А. Н. Трайнин / Сост. Н. Ф. Кузнецова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 898 с. **22.** *Чеботарьова Г. В.* Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Чеботарьова Галина Валентинівна. – К., 2003. – 219 с. **23.** *Юхно О. О.* Актуальні проблеми запобігання, викриття та розслідування злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини / О. О. Юхно // Півд.-укр. правн. часоп. Одес. держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 1. – С. 161-165.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТНОСИТЕЛЬНО СОСТАВОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПРЕДУСМОТРЕННЫХ СТ. 143 УК УКРАИНЫ

Гринчак С. В.

В статье исследуются формы описания деяний, предусмотренных ст. 143 УК Украины, которые дают основания для моделирования четырех самостоятельных составов преступлений. Обосновывается существование общей и специальной норм в этой статье.

Ключевые слова: состав преступления, конкуренция общей и специальной нормы, трансплантация, насильственное донорство, органы или ткани человека.

SOME ISSUES CONCERNING THE OFFENSES UNDER ART. 143 OF THE CRIMINAL CODE

Grynchak S. V.

The description forms of actions under Art. 143 of the Criminal Code, so as to warrant modeling four independent offenses, were investigated in the article. Substantiates the existence of the general and special rules in art. 143 of the Criminal Code.

Key words: the offense, the competition of general and special rules, transplantation, forced donation, organs or tissue.

Надійшла до редакції 05.03.2013 р.

УДК 343.2

О. Е. Радутний,
*канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

МЕТАФІЗИЧНІ МЕТОДИ ПІЗНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Проблема вибору методів пізнання правової реальності, що включає в себе, зокрема, кримінально-правові ідеї, норми та правовідносини, розглянута під кутом зору можливості застосування засобів і прийомів метафізики – науки про буття і суще. Правову реальність як самостійний феномен буття віднесено